

„Wychowanie w Rodzinie” t. XVIII (2/2018)

nadesłany: 17.06.2018 r. – przyjęty: 28.11.2018 r.

Marzena RUSZKOWSKA*

Dziecko zdolne w pieczy zastępczej (na przykładzie powiatu białskiego)

A talented child in foster care
(on the example of Biała Podlaska powiat)

Streszczenie

Cel: Rozpoznanie sytuacji dzieci zdolnych/utalentowanych w pieczy zastępczej oraz czynników, które mogą mieć wpływ na rozwój zdolności/talentów.

Metody: Sondaż diagnostyczny i studium indywidualnych przypadków, z wykorzystaniem autorskich kwestionariuszy ankiet dla podopiecznych, kwestionariuszy wywiadu z wychowawcami placówek opiekuńczo-wychowawczych i placówek rodzinnych oraz rozmowy z koordynatorami i dyrektorami badanych placówek.

Wyniki: Badania realizowano na terenie powiatu białskiego w trzech placówkach opiekuńczo-wychowawczych i trzech rodzinnych domach dziecka. Analiza wyników pozwoliła stwierdzić, że co trzeci podopieczny pieczy instytucjonalnej i co drugi pieczy rodzinnej posiada zainteresowania i pasje, których rozwijaniu nie sprzyja usytuowanie placówek w środowisku wiejskim. Środowisko to utrudnia dostęp do zajęć dodatkowych, wyrównawczych, kompensacyjnych, rozwijających. Dziecko zdolne w pieczy zastępczej to rzadkość, częściej zdarzają się dzieci uzdolnione, np. sportowo czy artystycznie.

* e-mail: r-ska.marzena@wp.pl

Zakład Pedagogiki, Wydział Nauk o Zdrowiu i Nauk Społecznych, Katedra Nauk Humanistycznych i Społecznych, Państwowa Szkoła Wyższa w Białej Podlaskiej, ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Polska. ORCID: 0000-0003-3262-6641.

Wnioski: Za najważniejsze w pracy z dzieckiem zdolnym w pieczy zastępczej należy uznać podtrzymywanie w nim ciekawości poznawczej, rozwijanie jego zainteresowań i pasji, motywowanie do pracy, rozbudzanie jego aspiracji.

Słowa kluczowe: piecza zastępcza, dziecko zdolne, powiat bialski.

Abstract

Aim: The aim of the research: to identify the situation of talented or gifted children in foster care as well as factors that may affect the development of talents, skills and abilities.

Methods: a diagnostic survey and a case study using original questionnaires for charges, interview questionnaires with educators working at care and educational centres as well as family facilities, and talks with coordinators and directors of the examined institutions.

Results: The research was carried out in Biała Podlaska poviát in three care and educational centres and three family-run children's homes. The analysis of the results of the studies led to the conclusion that every third charge of an educational care institution and every second charge of a family-run children's house has interests and passions but their development is disadvantaged due to the location of the institution in the rural area. The rural location hinders access to extra classes, to compensatory, complementing and developing classes. A talented child in a foster care is a rarity, a bit more often there are capable children, at sport or at art.

Conclusions: The ultimate goal in working with a capable child from a foster care is to maintain his/her cognitive curiosity, to develop his/her interests and passions, to motivate him/her to work and to broaden his/her aspirations.

Keywords: foster care, a talented child, Biała Podlaska poviát.

Wprowadzenie

Rodzina uważana jest za podstawowe środowisko życia, rozwoju i wychowania dziecka. Ma ona do spełnienia wiele zadań, wśród których możemy wyróżnić m.in.: zadania opiekuńczo-wychowawcze, socjalizacyjne, materialno-ekonomiczne i inne. Do najczęściej występujących czynników zaburzających prawidłowy przebieg procesu opieki i wychowania w rodzinie zaliczyć można bezrobocie, pogłębiające się ubóstwo, alkoholizm, rozpad rodziny czy też niewydolność wychowawczą rodziców¹. W sytuacjach dysfunkcjonalności rodziny zadaniem państwa jest organizacja pieczy zastępczej.

¹ A. Róg, *Rola świetlic środowiskowych we wspieraniu rodzin dysfunkcyjnych*, „Studium Vilmense A” 2017, nr 14, s. 185.

Na obecny system pieczy zastępczej składa się piecza rodzinna (rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka) i instytucjonalna (m.in.: placówki opiekuńczo-wychowawcze)². Każda z wyżej wymienionych form opieki zastępczej powinna stanowić środowisko wychowawcze mające kompensować braki w opiece, wychowaniu, edukacji powierzonego jej dziecka, w tym również dziecka zdolnego. Od lat obserwuje się zainteresowanie pedagogów, psychologów, socjologów dzieckiem zdolnym. Na temat dziecka/ucznia zdolnego badania prowadzone były m.in. przez: Beatę Dyrde³, Bolesława Hornowskiego⁴, Marię Ledzińską⁵, Tadeusza Lewowickiego⁶, Wiesławę Limont⁷, Mirosława Karwowskiego⁸, Andrzeja Sękowskiego⁹, Marię Tyszkową¹⁰ i in.). Obecnie od osób młodych wymaga się solidnego wykształcenia i kreatywności, na co mogą oczywiście liczyć osoby utalentowane, zwłaszcza gdy są wspierane odpowiednią edukacją i przyjaznym środowiskiem rodzinnym. Niestety, tego drugiego aspektu pozbawieni są podopieczni pieczy zastępczej (zwłaszcza przebywający w pieczy instytucjonalnej). Stanowią oni niejednokrotnie grupę zaniedbaną wychowawczo, edukacyjnie, pozbawioną wzorów osobowych, wartości i priorytetów życiowych. Dlatego też podjęto rozważania zmierzające do rozpoznania sytuacji dzieci zdolnych w instytucjonalnej i rodzinnej pieczy zastępczej oraz czynników, które mogły mieć wpływ na rozwój zdolności/talentów.

Dziecko zdolne w świetle literatury

W literaturze przedmiotu można spotkać się z terminami: zdolności, uzdolnienia, zdolności rzeczywiste, zdolności specyficzne, talent, zdolności twórcze, wybitne zdolności, geniusz¹¹.

Uczeń zdolny to ten, który posiada wysoki iloraz inteligencji, twórczą wyobraźnię, możliwość osiągnięcia sukcesów w wielu dziedzinach, wybitne specjal-

² Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz. U. 2011, nr 149, poz. 887 z późn. zm., art. 34, art. 39, art. 93.

³ B. Dyrda, *Edukacyjne wspieranie rozwoju uczniów zdolnych. Studium społeczno-pedagogiczne*, Wydawnictwo Akademickie „Zak”, Warszawa 2012.

⁴ B. Hornowski, *Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych*, WSiP, Warszawa 1986.

⁵ M. Ledzińska, *Przetwarzanie informacji przez uczniów o zróżnicowanym poziomie zdolności a ich postępy w szkole*, Oficyna Wydawnicza WPUW, Warszawa 1996.

⁶ T. Lewowicki, *Kształcenie uczniów zdolnych*, WSiP, Warszawa 1986.

⁷ W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2010.

⁸ M. Karwowski, *Konstelacja zdolności. Typy inteligencji a kreatywność*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.

⁹ A. Sękowski, *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, TN KUL, Lublin 2001.

¹⁰ M. Tyszkowa, *Zdolności, osobowość i działalność uczniów*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1990.

¹¹ I. Chrzanowska, *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015, s. 504.

ne uzdolnienia, szerokie zainteresowania, łatwość w uczeniu się, przyswajaniu wiedzy i jej rozumieniu, samokrytycyzm i pracowitość¹². Lewowicki definiuje uczniów zdolnych ze względu na wysoki poziom zdolności: ogólnych – inteligencji oraz specjalnych – uzdolnień, a także z uwagi na wysokie osiągnięcia lub ich możliwości w nauce czy w innych wartościowych dziedzinach życia społecznego oraz oryginalne i twórcze osiągnięcia i ich możliwości – tzw. twórczy potencjał¹³. Z kolei uzdolnienia są ściśle powiązane z określoną dziedziną, w której się przejawiają. Traktowane są jako zdolności kierunkowe (specjalne, talent), takie które pozwalają na uzyskiwanie wysokich osiągnięć w konkretnych dziedzinach aktywności¹⁴. Na rozwój uzdolnień mają wpływ zarówno czynniki wrodzone (dziedziczne), jak i nabyte (środowiskowe), w tym akceptacja dziecka w domu rodzinnym, wspomaganie przez rodziców rozwoju umysłowego i zainteresowań dziecka, atmosfera w szkole¹⁵.

W literaturze spotkać można różnorodne podziały zdolności, m.in. klasyfikację według Teresy Gizy, która wyróżnia: ogólne zdolności intelektualne; specyficzne uzdolnienia akademickie – szkolne; uzdolnienia w zakresie uczenia się; zdolności twórcze; uzdolnienia przywódcze; uzdolnienia artystyczne – np. plastyczne, muzyczne; uzdolnienia psychomotoryczne¹⁶. Rozwój i kształcenie zdolności w znacznej mierze zależą od wychowania w rodzinie, wsparcia i zaangażowania rodziców w rozwój dziecka, wpływają oni bowiem na kierunek i jakość rozwoju swoich dzieci¹⁷. W niesprzyjających warunkach rozwój zdolności może ulec częściowemu lub prawie całkowitemu zahamowaniu¹⁸.

Obecnie jako jedną z metod pracy z dzieckiem zdolnym, będącym podopiecznym placówek opiekuńczo-wychowawczych, postrzega się tutoring, rozumiany jako zindywidualizowany sposób potęgujący poszukiwania i zainteresowania podopiecznego, umożliwiający poznanie jego mocnych i słabych stron, doskonalący jego zdolności i kompetencje, kształtujący postawy, wartości, priorytety życiowe, a oparty na partnerskiej współpracy tutora i podopiecznego¹⁹.

¹² C. Lewicki, *Merytoryczne i metodyczne problemy wspierania rozwoju zdolności uczniów w edukacji – systemowe ujęcie zagadnień*, [w:] W. Błażejowski, C. Lewicki, E. Szal, (red.), *Uczeń zdolny w rodzinie i szkole*, Wydawnictwo PWSTE, Jarosław 2011, s. 29.

¹³ T. Lewowicki, *Kształcenie uczniów zdolnych*, WSiP, Warszawa 1986, s. 52.

¹⁴ W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2010.

¹⁵ I. Tokarska, *Trening ogólnorozwojowy dla dzieci zdolnych młodszych klas szkoły podstawowej*, „Zeszyt Promocji Oświatowych”, Wydział Oświaty Gminy Warszawa Centrum, Warszawa 1997, z. XI.

¹⁶ T. Giza, *Socjopedagogiczne uwarunkowania procesów identyfikacji oraz rozwoju zdolności uczniów w szkole*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2006, s. 44.

¹⁷ K. Barłóg, *Uczeń zdolny – konteksty wspomaganie rozwoju i edukacji. Działania stosowane czy postulowane?*, [w:] W. Błażejowski, C. Lewicki, E. Szal, (red.), *Uczeń zdolny....*, dz. cyt., s. 56.

¹⁸ M. Partyka, *Zdolni, utalentowani, twórczy*, Wydawnictwo CMPP-P MEN, Warszawa 1999.

¹⁹ A. Rowicka, *Rozwój talentów wychowanków metodą tutoringu*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2015, nr 4, s. 29.

Teren badawczy i próba badana

Badania na potrzeby niniejszej publikacji realizowano w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i rodzinnych domach dziecka na terenie powiatu bialskiego, leżącego we wschodniej części Polski. Ich wykonanie było zaplanowane w ramach projektu „Kształcenie, wyrównywanie braków rozwojowych i edukacyjnych podopiecznych rodzinnych domów dziecka i placówek opiekuńczo-wychowawczych (na przykładzie powiatu bialskiego)” realizowanego przez Zakład Pedagogiki w Państwowej Szkole Wyższej w Białej Podlaskiej.

W powiecie bialskim obecnie funkcjonują trzy placówki o charakterze instytucjonalnym. Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza w Komarnie powstała 1.08.1997 r. Do 31.12.2012 r. funkcjonowała jako Dom Dziecka w Komarnie. Jest to placówka socjalizacyjna z 30 miejscami. Położona w gminie Konstantynów we wsi Komarno. Od roku 1999 organem prowadzącym jest Powiat Bialski. Placówka zapewnia całodobową opiekę i wychowanie dzieciom całkowicie lub częściowo pozbawionym opieki rodzicielskiej, dla których nie znaleziono rodzinnej opieki zastępczej. Zatrudnia ona 14 wychowawców. Obecnie w placówce przebywa 25 podopiecznych.

Kolejną placówką jest Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza w Szachach. Funkcjonuje ona od 2003 roku. Jest jednostką organizacyjną, podlegającą Centrum Administracyjnemu Placówek Opiekuńczo-Wychowawczych w Komarnie. Centrum odpowiada za obsługę ekonomiczno-administracyjną i organizacyjną prowadzonej placówki. Samodzielne mieszkanie przybliża mieszkańcom tego domu wzór mieszkania rodzinnego. Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza w Szachach przeznaczona jest dla dzieci od 10. roku życia. Dysponuje 14 miejscami. Zatrudnia pięciu wychowawców. W chwili obecnej przebywa w niej 10 podopiecznych.

Ostatnią z trzech badanych placówek jest Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza w Janowie Podlaskim. Rozpoczęła ona swą działalność 1.04.2010 r. Jest jednostką organizacyjną podlegającą Centrum Administracyjnemu Placówek Opiekuńczo-Wychowawczych w Komarnie. Placówka powstała na bazie byłej strażnicy granicznej, budynek został dostosowany do obowiązujących standardów mieszkalnych dla 12 wychowanków. Z dziećmi pracuje pięciu wychowawców. W placówce przebywa 10 podopiecznych. Podkreślić należy, że zgodnie z trendami w opiece nad dzieckiem na Zachodzie zmniejsza się liczbę ośrodków stałego pobytu oraz liczby dzieci tam umieszczanych²⁰, zaś te ośrodki, które funkcjonują, szczególnie placówka w Szachach i Janowie Podlaskim, ze względu na liczebność podopiecznych, bardziej przypominają placówki typu rodzinnego jak instytucjonalnego.

²⁰ E. Kantowicz, *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2001, s. 197.

Drugą część badań przeprowadzono w Rodzinnym Domu Dziecka w Neplach oraz dwóch placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego, które mają swoją siedzibę w miejscowości Bohukały. Obie te miejscowości leżą w gminie Terespol. W powiecie bialskim istnieje jeszcze jedna placówka opiekuńczo-wychowawcza typu rodzinnego w miejscowości Żabce, w gminie Międzyrzec Podlaski. Niestety, pomimo podejmowanych prób, nie udało się uzyskać zgody na przeprowadzenie badań w tym miejscu. We wszystkich trzech placówkach objętych jest opieką po ośmiu wychowanków.

Planując badania, należy przede wszystkim zadbać o ich jakość. Według Uwe Flicka jedną ze strategii pozwalających to uczynić jest triangulacja, która polega na połączeniu odmiennych metod, teorii danych czy też ujęć badawczych²¹. Taka triangulacja daje ponadto szerszy obraz badanego zjawiska. Zgodnie z tą zasadą zastosowano triangulację danych, która polega na pozyskiwaniu informacji z różnych źródeł oraz triangulację metodologiczną, umożliwiającą wykorzystanie kilku metod i technik do zebrania adekwatnego materiału badawczego. W celu uzyskania rzetelnego materiału badawczego wykorzystano metody sondażu diagnostycznego i studium indywidualnych przypadków. Badania o charakterze sondażowym zostały zrealizowane w ostatnim kwartale 2017 roku na niewielkiej próbie badawczej wśród 25 podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych, w przedziale wiekowym 11–20 lat. Cała grupa w tej kategorii wiekowej liczyła 33 osoby, jednakże dotarcie do większej liczby wychowanków było niemożliwe ze względu na fakt, iż spora grupa podopiecznych przebywa w Młodzieżowych Ośrodkach Socjoterapii, Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych bądź realizuje proces kształcenia poza placówką. W rodzinnych domach dziecka, we wskazanym powyżej przedziale wiekowym, przebadanych zostało 10 podopiecznych. Zastosowaną techniką była ankieta zawierająca zarówno pytania zamknięte, jak i otwarte. Dzięki badaniom sondażowym pozyskano informacje na temat aktualnie realizowanego poziomu kształcenia oraz na temat zainteresowań i pasji podopiecznych pieczy zastępczej.

Ponadto, przeprowadzono 10 wywiadów z wybranymi wychowawcami trzech placówek opiekuńczo-wychowawczych i trzema opiekunami prowadzącymi rodzinne domy dziecka. Wśród osób badanych byli zarówno mężczyźni, jak i kobiety. Ich opinie pozwoliły wyłonić uczniów zdolnych/uzdolnionych w pieczy zastępczej na terenie powiatu bialskiego. Dodatkowo, w ramach studium przypadku, posiadane informacje uzupełniono rozmowami z koordynatorkami dwóch placówek opiekuńczo-wychowawczych i dyrektorem rodzinnego domu dziecka na temat sytuacji dzieci zdolnych/uzdolnionych w placówce.

²¹ U. Flick, *Projektowanie badania jakościowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 115 i 197.

Dziecko zdolne na przykładzie badań własnych

Przedmiotem artykułu uczyniono problematykę dziecka zdolnego i uzdolnionego w pieczy zastępczej. Na początek sprawdzono, jaki poziom edukacyjny jest obecnie realizowany przez podopiecznych obu form. Dane przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Aktualnie realizowany poziom kształcenia
Table 1. The currently implemented curriculum

Rodzaj szkoły	Piecza instytucjonalna		Piecza rodzinna	
	Liczba osób	Procent	Liczba osób	Procent
Szkoła podstawowa	5	20	3	30
Gimnazjum	7	28	2	20
Zasadnicza Szkoła Zawodowa	10	40	0	0
Technikum	2	8	1	10
Liceum	1	4	4	40
Łącznie	25	100	10	100

Źródło: Badania własne.

Source: Own researches.

Z danych zamieszczonych w tabeli 1 wynika, że najliczniejszą grupę stanowi młodzież ucząca się w szkołach ponadgimnazjalnych. Wśród podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych dominują osoby uczące się w zasadniczych szkołach zawodowych, zaś w rodzinnych domach dziecka młodzież kształcąca się w liceach ogólnokształcących. Podopieczni pieczy instytucjonalnej znacznie częściej wybierają szkoły zawodowe, dające im konkretny zawód i w miarę szybko możliwość na usamodzielnienie się, i wykonywanie pracy.

Zaznaczyć należy, że zarówno piecza rodzinna, jak i instytucjonalna gwarantuje swoim podopiecznym dostęp do niezbędnych podręczników i pomocy szkolnych, zapewnia się warunki do nauki domowej w postaci własnego kącika do nauki, biurka czy nawet osobnego pokoju oraz udziela wsparcia przy odrabianiu prac domowych. Istotne wydawało się sprawdzenie czy podopieczni pieczy zastępczej posiadają jakieś zainteresowania i pasje. Zostały one zamieszczone w tabeli 2.

Prawie 70% podopiecznych pieczy instytucjonalnej i 40% podopiecznych pieczy rodzinnej deklaruje brak jakichkolwiek zainteresowań. Pozostałe 30% podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych i 40% wychowanków rodzinnych domów dziecka koncentruje się na zajęciach sportowych (por. Tab. 2).

Tabela 2. Zainteresowania podopiecznych pieczy zastępczej
Table 2. Interests of persons in foster care

Rodzaj szkoły	Piecza instytucjonalna		Piecza rodzinna	
	Liczba osób	Procent	Liczba osób	Procent
Brak zainteresowań i pasji	17	68	4	40
Zainteresowania sportowe	7	28	4	40
Zainteresowania artystyczne: śpiew, rysunek	2	8	1	10
Zainteresowania językowe	0	0	1	10
Inne: np. kulinarne, majsterkowanie	2	8	0	0

Uwaga: Wyniki badań się nie sumują, bowiem można było dokonywać więcej jak jednego wyboru odpowiedzi, procent wyliczono dla N1 – 25 podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz N2 – 10 podopiecznych placówek rodzinnych.

Note: The results of the test do not sum up, as it was possible to choose more than one answer, the percentage was calculated for N1 – 25 pupils of educational care facilities and N2 – 10 pupils of a family facilities.

Źródło: Badania własne.

Source: Own researches.

Z obecnie badanej grupy podopiecznych obu form tylko jedną wychowankę pieczy rodzinnej można uznać za dziecko uzdolnione językowo (dziewczyna, lat 16, uczennica liceum, znajomość języka angielskiego i rosyjskiego w stopniu bardzo dobrym, bierze udział w różnego typu konkursach, w których osiąga wysokie lokaty) i jedną podopieczną pieczy instytucjonalnej można uznać za osobę zdolną, ma bowiem wysokie osiągnięcia z wielu przedmiotów oraz jest uzdolniona plastycznie (dziewczyna, lat 17, obecnie uczennica klasy maturalnej, będzie zdawać na architekturę, świadectwo z czerwonym paskiem). Jednakże są to tylko subiektywne opinie opiekunów placówek rodzinnych i instytucjonalnych, bowiem jak pisze Małgorzata Kozak: „[...] brak normatywnej definicji ucznia szczególnie uzdolnionego oraz procedur wyłaniania takich uczniów”²². Opinie takie są dopuszczalne, przyjmuje się, bowiem że jedną z metod identyfikacji zdolności jest ocena rodzica – nominacja rodzicielska²³, bowiem to oni jako pierwsi identyfikują u swoich dzieci talenty i uzdolnienia²⁴, w niniejszych badaniach oparto się na opinii wychowawców i dyrektorów badanych placówek stanowiących substytut nieobecnych rodziców.

²² M. Kozak, *Prawo dziecka do edukacji. Założenia pedagogiczno-prawne i bariery realizacyjne*, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2013, s. 170.

²³ B. Dyrda, *Zjawiska niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych. Rozpoznawanie i przeciwdziałanie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 14.

²⁴ S. Gwiazdowska-Stańczak, A.E. Sękowski, *Rodzina uczniów zdolnych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2018, s. 55.

Jak wynika z wypowiedzi wychowawców i analiz przeprowadzonych badań dziecko zdolne w pieczy zastępczej to rzadkość, nieco częściej zdarzają się dzieci uzdolnione, np. sportowo czy artystycznie. Niestety, wspieranie i rozwijanie talentów dziecka spoczywa tylko i wyłącznie na opiekunach, przy braku lub tylko minimalnym wsparciu ze strony szkoły.

Rozwijaniu uzdolnień, talentów czy zainteresowań dziecka nie sprzyja usytuowanie placówek w środowisku wiejskim, które utrudnia dostęp do zajęć dodatkowych, rozwijających. Ponadto, z wypowiedzi opiekunów i wychowawców wynika, że duża odległość od miasta powoduje trudność w pozyskaniu wolontariuszy, korepetytorów, którzy pracowaliby z dzieckiem zdolnym/uzdolnionym. Duża liczba dzieci w placówce czy rodzinnym domu dziecka, w połączeniu z odległością, nie sprzyja dowożeniu dzieci na zajęcia rozwijające, a w placówkach opiekuńczo-wychowawczych jest to wręcz niemożliwe (jest tylko jeden wychowawca na dyżurze). Usytuowanie placówek rodzinnych i instytucjonalnych w środowiskach wiejskich sprawia, że nawet starsi podopieczni, którzy mogliby samodzielnie dojeżdżać na zajęcia dodatkowe, nie mają takiej możliwości ze względu na brak połączeń z miasta. Zarówno pociągi, jak i autobusy zazwyczaj kursują tylko do godzin popołudniowych. Jak przyznają sami wychowawcy zmiana usytuowania placówki ze środowiska wiejskiego na miejskie rozwiązałaby wiele problemów, umożliwiłaby też pozyskanie wsparcia w postaci wolontariuszy.

Dwie z badanych placówek rodzinnych prowadzone są przez Stowarzyszenie „Jedno Serce”, które dla najzdolniejszych i najbardziej pracowitych spośród swoich podopiecznych proponuje stypendium. Stypendium Jednego Serca oferowane jest od roku szkolnego 2011/2012, przy współpracy m.in. z Fundacją Stefana Batorego. Program nagradza nie tylko za najwyższą średnią ocen, ale też za podjęty wysiłek i wykonaną pracę. Stanowi on zachętę dla tych, którzy nie są w stanie osiągać najwyższych wyników, ale dzięki sumiennej pracy systematycznie je poprawiają. Stypendia przysługują wychowankom rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka, zrzeszonych w Stowarzyszeniu Rodzicielstwa Zastępczego „Jedno Serce”, będących uczniami szkół gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych. W roku 2011/2012 Stowarzyszenie objęło pomocą 30 stypendystów. W kolejnym roku 2012/2013 stypendystami było 20 młodych ludzi. Stypendium uzależnione jest od pozyskiwanych funduszy, pochodzących z różnego rodzaju składek, zbiórek i innych funduszy, wpływających na konto Stowarzyszenia.

Ponadto, w trakcie badań opiekunowie zastępczy wskazywali na swoje własne pomysły motywowania podopiecznych do pracy, nauki, rozwijania zainteresowań i pasji. Jednym ze sposobów jest oczywiście gratyfikacja finansowa za celujące, bardzo dobre i dobre oceny uzyskiwane w szkole. Inny sposób to organizowanie wycieczek, wyjazdów na zakupy, do kina w nagrodę za dobre oceny i sprawowanie w szkole i w domu. W tym celu prowadzone są specjalne zapisy

na tablicach, gdzie odznacza się dobre wyniki w nauce, poprawne sprawowanie, sumienne wykonywanie obowiązków szkolnych i domowych, a na koniec tygodnia lub miesiąca dane te są sumowane i odpowiednio nagradzane.

Z kolei niektórzy wychowankowie placówek opiekuńczo-wychowawczych z terenu województwa lubelskiego systematycznie od kilku lat obejmowani są różnego rodzaju projektami wspierającymi ich start w dorosłość. W chwili obecnej, od 2016 roku, objęci są projektem „Start w dorosłość to nie takie trudne” oraz projektem „Dobre wsparcie na starcie”. Projekty przewidują wsparcie procesu usamodzielniania się wychowanków, którzy skończyli 16 lat. Projekty realizowane są na terenie województwa lubelskiego. W pierwszym projekcie uczestniczy dwoje podopiecznych z placówki w Szachach i jedna podopieczna z Janowa Podlaskiego, zaś w drugim projekcie uczestniczy czworo podopiecznych placówki w Szachach.

W ramach projektów przewidziana jest diagnoza potrzeb i predyspozycji społeczno-zawodowych, opracowanie indywidualnego planu wejścia w dorosłe życie, wsparcie coacha, udział w mentoringu edukacyjno-zawodowym i warsztatach psychospołecznych. Ponadto, młodzi ludzie otrzymują środki na realizację kursów, warsztatów, szkoleń związanych z ich przyszłą pracą oraz zainteresowaniami i pasjami.

Niestety, najczęściej wybieranymi formami wsparcia są szkolenia czy warsztaty mające bardzo praktyczny charakter, typu: kurs wizażu, kurs fryzjerski, kurs kulinarny, kurs wózków widłowych, a spowodowane to jest wymogami formalnymi narzuconymi przez organ kontrolujący, czyli Wojewódzki Urząd Pracy. Pomimo że w projekcie uczestniczy dziewczyna, którą w klasycznej definicji można uznać za dziecko zdolne, nie ma ona możliwości doskonalenia swoich uzdolnień i realizowania zainteresowań związanych z przyszłym zawodem. Chciałaby ona bowiem w przyszłości zostać architektem, a nie było możliwości realizowania kursu rysunku, szkolenia umiejętności językowych itp. Organ nadzorujący nie zakładał udziału w projekcie dziecka zdolnego, postawił na umiejętności praktyczne przydatne tym wychowankom, którzy kończą szkoły zawodowe, a udział w projekcie umożliwi im konkurencyjność na rynku pracy.

Podsumowanie

Analiza wyników pozwoliła stwierdzić, że co troje podopieczny pieczy instytucjonalnej i co dwoje w pieczy rodzinnej posiada zainteresowania i pasje. Rozwijaniu zainteresowań nie sprzyja usytuowanie placówek w środowisku wiejskim, które utrudnia dostęp do zajęć dodatkowych, rozwijających zarówno w placówkach szkolnych (gdzie brak oferty takich zajęć), jak i w środowisku lokalnym, w którym nie funkcjonują żadne instytucje kulturalno-edukacyjne. Istotne znaczenie ma także usytuowanie placówki, w której respondenci aktual-

nie przebywają, na niekorzyść placówek zlokalizowanych w środowisku wiejskim. Podobne wnioski wysnuła Alicja Zawistowska, wykrywając zależności pomiędzy posyłaniem dziecka na zajęcia dodatkowe a środowiskiem zamieszkania, również na niekorzyść środowiska wiejskiego²⁵. Dużą rolę odgrywa także samo środowisko szkolne, o ile aktywnie uczestniczy w przygotowaniu dzieci i młodzieży do udziału w życiu społeczno-kulturalnym²⁶, poprzez organizację różnego typu zajęć dodatkowych. Środowisko wiejskie pod tym względem wypada znacznie gorzej, bowiem szkoła wiejska zazwyczaj nie ma żadnej oferty zajęć dodatkowych albo jest ona bardzo uboga. Ponadto, z wypowiedzi opiekunów i wychowawców wynika, że duża odległość od miasta powoduje trudność w pozyskaniu wolontariuszy, korepetytorów, którzy ewentualnie mogliby wesprzeć wychowawców w pracy z dzieckiem zdolnym/uzdolnionym.

Respondenci stwierdzają, że dziecko zdolne w pieczy zastępczej to rzadkość, nieco częściej zdarzają się dzieci uzdolnione, np. sportowo czy artystycznie, jednakże ani placówki opiekuńczo-wychowawcze ani rodzinne domy dziecka, bez odpowiedniego wsparcia, nie mają możliwości rozwijania ich zainteresowań. Wychowawcy mają jednak świadomość, że praca z dzieckiem zdolnym powinna się koncentrować na: podtrzymywaniu w nim ciekawości poznawczej, rozwijaniu jego zainteresowań i pasji, motywowaniu go do pracy, rozbudzaniu jego aspiracji.

Bardzo istotne znaczenie ma fakt, że w Polsce nie ma rozwiązań systemowych ani legislacyjnych, ani finansowych do pracy z uczniem zdolnym²⁷. W systemie szkolnym brakuje nauczycieli przygotowanych do pracy z dzieckiem zdolnym/uzdolnionym, brak specjalnych rozwiązań edukacyjnych dla tych dzieci, chociażby w formie zindywidualizowanego kształcenia czy innych form wsparcia.

Bibliografia

- Barlóg K., *Uczeń zdolny – konteksty wspomagania rozwoju i edukacji. Działania stosowane czy postulowane?*, [w:] W. Błażejowski, C. Lewicki, E. Szal (red.), *Uczeń zdolny w rodzinie i szkole*, Wydawnictwo PWSTE, Jarosław 2011.
- Chrzanowska I., *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015.
- Cieślikowska J., Limont W., *Obraz ucznia zdolnego w potocznych koncepcjach nauczycieli*, [w:] W. Limont, J. Cieślikowska, J. Dreszer (red.), *Osobowościowe i środowiskowe*

²⁵ A. Zawistowska, *Horyzontalne nierówności edukacyjne we współczesnej Polsce*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2012.

²⁶ M. Winiarski, *W kręgu pedagogiki społecznej. Studia – szkice – refleksje*, Społeczna Akademia Nauk, Łódź – Warszawa 2017, s. 265.

²⁷ J. Cieślikowska, W. Limont, *Obraz ucznia zdolnego w potocznych koncepcjach nauczycieli*, [w:] W. Limont, J. Cieślikowska, J. Dreszer (red.), *Osobowościowe i środowiskowe uwarunkowania rozwoju ucznia zdolnego*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2010.

- skowe uwarunkowania rozwoju ucznia zdolnego*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2010.
- Dyrda B., *Edukacyjne wspieranie rozwoju uczniów zdolnych. Studium społeczno-pedagogiczne*, Wydawnictwo Akademickie „Zak”, Warszawa 2012.
- Dyrda B., *Zjawiska niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych. Rozpoznawanie i przeciwdziałanie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.
- Flick U., *Projektowanie badania jakościowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Giza T., *Socjopedagogiczne uwarunkowania procesów identyfikacji oraz rozwoju zdolności uczniów w szkole*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2006.
- Gwiazdowska-Stańczak S., Sękowski A.E, *Rodzina uczniów zdolnych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2018.
- Hornowski B., *Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych*, WSiP, Warszawa 1986.
- Kantowicz E., *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2001.
- Karwowski M., *Konstelacja zdolności. Typy inteligencji a kreatywność*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Kozak M., *Prawo dziecka do edukacji. Założenia pedagogiczno-prawne i bariery realizacyjne*, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2013.
- Ledzińska M., *Przetwarzanie informacji przez uczniów o zróżnicowanym poziomie zdolności a ich postępy w szkole*, Oficyna Wydawnicza WPUW, Warszawa 1996.
- Lewicki C., *Merytoryczne i metodyczne problemy wspierania rozwoju zdolności uczniów w edukacji – systemowe ujęcie zagadnień*, [w:] W. Błażejowski, C. Lewicki, E. Szal (red.), *Uczeń zdolny w rodzinie i szkole*, Wydawnictwo PWSTE, Jarosław 2011.
- Lewowicki T., *Kształcenie uczniów zdolnych*, WSiP, Warszawa 1986.
- Limont W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2010.
- Partyka M., *Zdolni, utalentowani, twórczy*, Wydawnictwo CMPP-P MEN, Warszawa 1999.
- Rowicka A., *Rozwój talentów wychowanków metodą tutoring*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2015, nr 4.
- Róg A., *Rola świetlic środowiskowych we wspieraniu rodzin dysfunkcyjnych*, „Studium Vilmense A” 2017, nr 14.
- Sękowski A., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, Wydawnictwo TN KUL, Lublin 2001.
- Tokarska I., *Trening ogólnorozwojowy dla dzieci zdolnych młodszych klas szkoły podstawowej*, „Zeszyt Promocji Oświatowych”, Wydział Oświaty Gminy Warszawa Centrum, Warszawa 1997, z XI.
- Tyszkowa M., *Zdolności, osobowość i działalność uczniów*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1990.
- Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 9 czerwca 2011 r. – Dz. U. 2011, nr 149 poz. 887 z późn. zm.
- Winiarski M., *W kręgu pedagogiki społecznej. Studia – szkice – refleksje*, Społeczna Akademia Nauk, Łódź – Warszawa 2017.
- Zawistowska A., *Horyzontalne nierówności edukacyjne we współczesnej Polsce*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2012.